

ÇİN'DE AİLE DESTEĞİ VE YAŞLI REFAHI: AİLE SORUMLULUĞU (EVLADA DİNDARLIK) YASASI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Bora BALUN*

Öz

Günümüzde her 10 kişiden biri 60 yaş ve üzerinde bulunmaktadır. Birleşmiş Milletlerin 2050 yılına dair nüfus projeksiyonlarında ise her 5 kişiden birinin 60 yaş ve üzerinde olacağı belirtilmektedir. Bu nedenle özellikle birçok gelişmiş ülke yaşlı nüfusun refah düzeyini geliştirmek ve geleceğe yönelik tedbir almak üzere yeni politika arayışlarına yönelmektedir. Bu uygulamalardan birisi de Bangladeş, Hindistan, Çin gibi ülkelerde uygulanan ve yaşlı bireylerin bakım ve gözetim görevinin aile sorumluluğu üzerine kurgulandığı ve bu çalışmada da incelenecek olan Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) Yasasıdır. Gerek nüfus büyüklüğü ve yaşlı nüfus oranı gerekse de yaşlılara yönelik kalıplaşmış sosyal politika uygulamalarıyla Çin bu uygulamanın ideal bir temsilcisidir.

Literatür taramasının tercih edildiği bu çalışmada, Çin sosyal politika anlayışında önemli bir yere sahip ve ailelere yaşlı bakımı konusunda yasal sorumluluk yükleyen Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) Yasası incelenmiştir. Çalışmada, Aile Sorumluluğu Yasasının öncü aşaması olan Evlilik Yasasının yürürlüğe girdiği 1950 yılı referans noktası olarak alınmıştır. Elde edilen bulgular, kapitalizm ve sosyalizm arasında yeni bir sentez yaratan Çin'in, hızlı demografik değişim, ekonomik büyüme ve değişen sosyal normlardan fazlasıyla etkilendiğini ve bu gelişmelerin geleneksel aile temelli yaşlı bakım sistemi üzerinde bir baskı oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu baskı ise aile ve yaşlı nüfus arasındaki uzun süredir var olan değerleri zorlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile desteği, Evlada dindarlık yasası, Sosyal politika, Yaşlı.

FAMILY SUPPORT AND ELDERLY WELL-BEING IN CHINA: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF FAMILY RESPONSIBILITY (FILIAL PIETY) LAW

Abstract

The case of the elderly has turned into a global phenomenon and, for instance, in the United Nations reports, it is stated that one out of every 10 people is 60 years old and over, and in the population projections for 2050, one out of every 5 people will be 60 and over. Because of that, many countries produce alternative social policy methods to enhance the welfare of the elderly population and take measures for the future. One of these practices is Filial Piety Law, which is applied in countries such as Bangladesh, India, and China, where the care and supervision duty of the elderly is based on family responsibility and will be examined in this study. China is an ideal representative of this practice with its stereotyped social policy practices for population size and representation rate of the elderly population in the world population and the elderly.

In this study where literature review was preferred, Filial Piety Law, which has an essential place in the understanding of China social policy and places legal responsibility on families with elderly care, was examined by limiting it to the period up to the present, considering the year 1950 when the Marriage Law came to power as the beginning. Findings from the study show that China, which created a new synthesis between capitalism and socialism, was greatly affected by the rapid demographic change, economic growth, and changing social norms. These developments put pressure on the traditional family-based elderly care system and it is forcing long-standing values between family and the elderly population.

Key Words: Family support, Family responsibility (filial piety) law, Social policy, Elderly.

1. Giriş

Sanayi devrimi ve devamında ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler toplumsal düzende radikal değişimlere eş deyişle dönüşüme yol açmış, etkisini ve sınırını hemen her alana doğru genişletmiştir. Örneğin tıp alanındaki ilerlemeler ölüm oranlarını azaltarak insan ömrünün uzamasını sağlamış ve toplumsal yaşlanmanın da önünü açmıştır. Toplumsal düzeni yeniden şekillendiren yeni gelişmelerin belki de en önemli yansıması aile üzerinde görülmüştür. Süreç içerisinde geniş aile yapısı çözülerek çekirdek aileye dönüşmeye başlamış, yaşlı kuşağın aile içerisindeki bakımı konusu sosyal ve toplumsal bir sorun haline almıştır. Yaşlılık artık kişilik kuramcıları tarafından “çocukluk” ve “ergenlik” gibi sorunsal bir dönem olarak kabul edilirken (Eraslan ve diğ., 1995:231), bilimsel literatürde geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. Bu tartışmalara kimler yaşlı olarak kabul edilmelidir, bakım ve gözetimlerinden kimler sorumlu olmalıdır gibi sorular eşlik etmiş ve yaşlılık öncelikle kronolojik, sosyolojik, fonksiyonel, biyolojik birçok

*Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, borabalun@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4933-2271

alternatif yaklaşımla açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim insanın yaşamı boyunca geçirmiş olduğu diğer tüm aşamalar gibi kaçınılmaz ve herkes için geçerli bir olgu olan yaşlılık; örneğin çalışma yaşamında fonksiyonel açıdan bireyin belirli bir yaş sınırını aşması sonucu işgücü verimliliğinin, dolayısıyla gelir kazanma gücünün yitirilmesi şeklinde tanımlanmıştır (Çubuk, 1986:201). Bir diğer önemli konu olan bakım ve gözetimden kimler sorumludur sorusu sosyal politikanın ilgi alanında ele alınmaya çalışılmış; sosyal politikanın toplumda eşitlik, adalet ve güvenlik duygusunun sağlanması ve yaşatılması prensibi (Koray ve Topçuoğlu, 1995:2) üzerinden sosyal politika-yaşlılık arasında bağlantı kurulmuş (Altan ve Şişman, 2003:9-15) ve bu kitle özel olarak korunması gereken, bakım ve gözetim ihtiyacı duyan kesimler arasında gösterilmiştir (Altan, 2007:7). Değişen ve şiddeti artan ihtiyaçlar karşısında yaşlılara yönelik sosyal politikaların önemi her geçen gün biraz daha artarken, ülkeler alternatif yöntem ve önlemler geliştirmeye çalışmıştır (Taşçı, 2018:73-82). Yaşlı nüfusun bakım ve gözetimi konusunda ailelere yasal sorumluluk yükleyen yaklaşımları bu uygulamalar arasında göstermek mümkündür.

Özellikle Çin sosyal politikasının önemli bir parçası olan ve yaşlı bireylerin bakım ve gözetim görevinin aile sorumluluğu üzerine kurgulandığı Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık/Filial Piety¹) Yasası, ülkedeki yaşlı nüfusun sorunlarının aşılması sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Kapitalizm ve sosyalizm arasında yeni bir sentez oluşturan Çin, hızlı demografik değişim, ekonomik büyüme ve değişen sosyal normlardan fazlasıyla etkilenmiştir. Bununla birlikte, 1979 yılında yürürlüğe giren ve 2015 yılına kadar geçerliliğini sürdüren tek çocuk politikası da Çin nüfusunun yaşlanmasında önemli bir etki yaratmıştır. Zira bu politika ülke nüfusunun yaklaşık 1/5’inin 60 yaş ve üstü nüfustan oluştuğu demografik bir görünüm ortaya çıkartmıştır. Üstelik sürece şehir merkezlerinin hızla büyümesi, refah uygulamalarının yetersizliği, genç nüfusun ekonomik koşullarını iyileştirme yönündeki farklı şehirlerde yeni fırsatları yakalama çabalarının da eklenmesiyle yaşlı nüfusun sosyo-ekonomik konumu daha da zayıflamaya başlamıştır. Bu gelişmeler ise geleneksel aile temelli yaşlı bakım sistemi üzerinde ciddi bir baskı oluştururken, aile ve yaşlı nüfus arasındaki uzun süredir var olan değerler fazlasıyla zorlanmıştır. Kökenlerini Konfüçyüsçü öğretilerden alan, ihtiyaç sahibi ebeveynlere bakmak üzere çocuklarına yasal bir sorumluluk ve görev yükleyen Aile Sorumluluğu Yasası ise sürdürülebilir sosyal politikanın önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

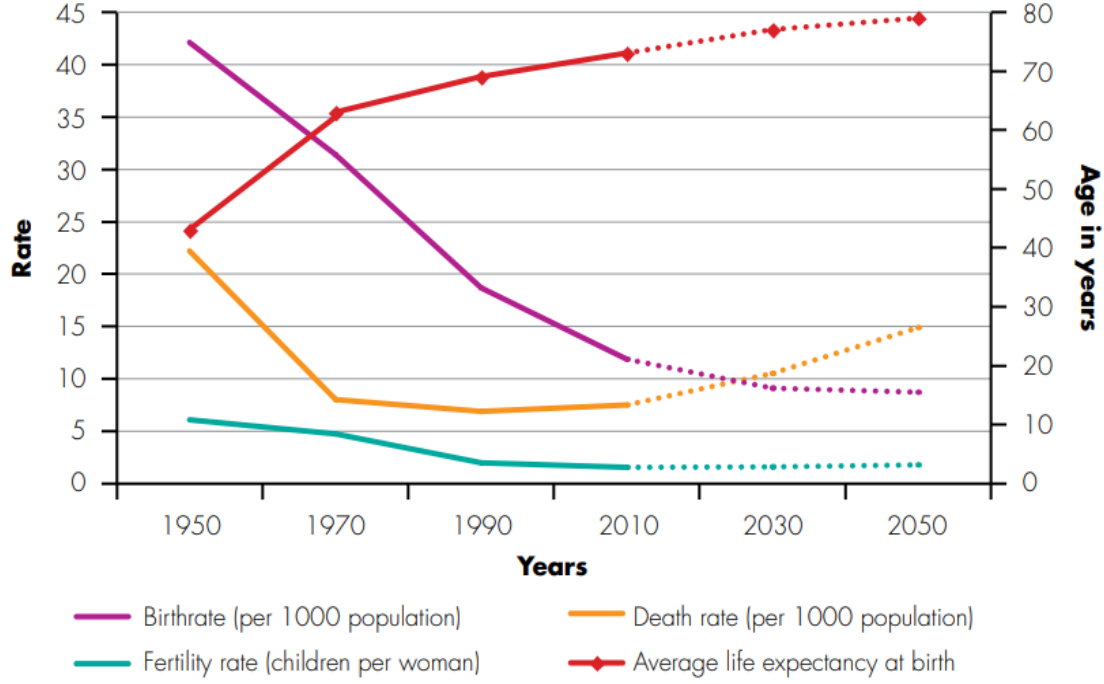
2. Sosyo-Demografik Görünüm

Sosyal politika uygulamalarının anlamlandırılmasında istihdam, eğitim, nüfus, sağlık gibi birçok sosyo-demografik göstere kullanılmaktadır. Bu aşamada sosyo-demografik göstergenin önemli bir bileşeni olan nüfus yapısı Çin sosyal politikasının uygulama genişliği ve yönü konusunda fikir verebilecek veriler sunmaktadır. Hızla büyümeye devam eden ülke nüfusu 2010 yılında 1,339,72 milyondan, 2021 yılında 1.411,78 milyona ulaşmıştır. Nüfus artış hızı ortalaması 2000 yılında %0,57 iken, 2021 yılında %0,04 puan düşüşle %0,53 olarak ölçülmüştür. Yaş gruplarına göre nüfus dağılım profili nüfusun yaşlanmaya başladığını ortaya koymakta olup, 0-14 yaş grubu toplam nüfusun %17,95’ini (253,38 milyon); 15-59 yaş grubu toplam nüfusun %63,35’ini (894,38 milyon); 60 yaş ve üstü grup ise toplam nüfusun %18,70’ini (264,02 milyon) oluşturmaktadır. 60 yaş ve üstü nüfusta ise dikkat çekici başka bir tablo ortaya çıkmaktadır. Özellikle 65 yaş ve üstü nüfus, toplam nüfusun %13,50’ini (190,64 milyon) oluşturduğu anlaşılmaktadır (National Bureau of Statistics of China, 2021). Sadece 10 yıl önce yani 2002 yılında toplam nüfusun yaklaşık %8’inin (93,77 milyon) 65 yaş ve üzeri nüfustan oluştuğu dikkate alındığında, yaşlı nüfus problemi ülke açısından çözülmesi gereken bir soruna dönüşmektedir (National Bureau of Statistics of China, 2004:10). Üstelik bu konudaki daha eski tarihli referanslar nüfusun yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde yaşlanmaya devam ettiğini göstermektedir (Grafik.1). Bununla birlikte Çin’in yakalamış olduğu nüfus yaşlanma hızının düşük-orta-yüksek gelirli

¹Evlada Dindarlık Yasası olarak bilinen bu yasa birçok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Yasa, ihtiyaç sahibi ebeveynlere (bazı durumlarda akrabalara) bakmak üzere çocuklara yasal bir sorumluluk ve görev yüklemektedir.

ülkelerden daha yüksek düzeyde seyrettiği de özellikle vurgulanmalıdır. Örneğin 60 yaş ve üzeri nüfusun ülke nüfusuna oranının 2040 yılında %28'e (402 milyon) çıkması öngörülmektedir. Bu projeksiyon, 2021 yılında 60 yaş ve üstü grubun toplam nüfus içerisindeki payının %18,70 (264,02 milyon) olduğu gerçeğiyle değerlendirildiğinde 2 katına yakın bir artış anlamına gelmektedir. Bu analizi tamamlayıcı bir diğer faktör olan ortalama yaşam süresine bakıldığında, 1950 yılında 43,8 olan ortalama yaşam süresinin, 1975 yılında 65,5'e, 2020 yılında 77,5'e ulaşmış olup (Worldometers, 2021), 2050 yılında ise 83,75'e çıkacağı öngörülmektedir (UN, 2021).

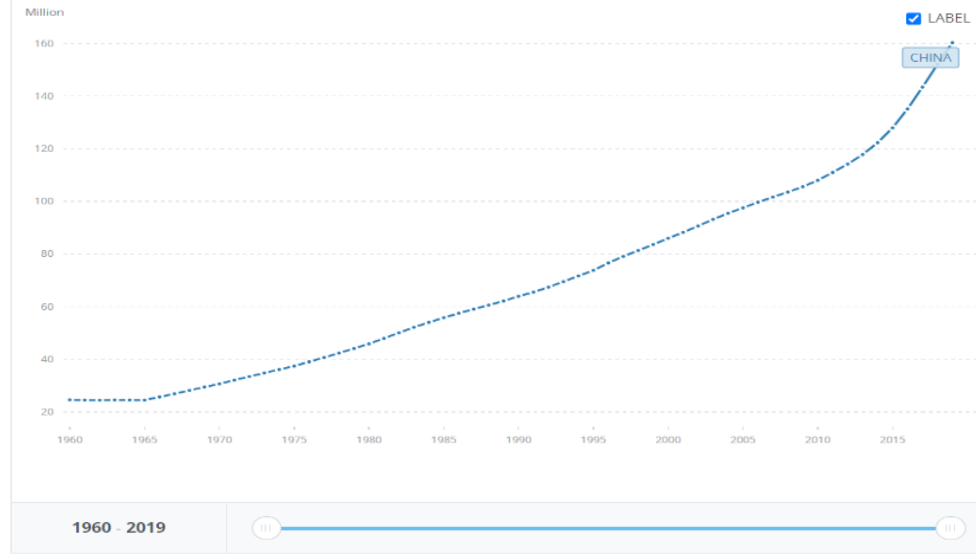
Grafik 1. Demografik Dönüşüm (1950-2050)

Kaynak: WHO, 2015, s.2.

Azalan doğum oranları ve artan yaşam beklentisiyle orantılı olarak yaşlı nüfustaki artışın etkisi sosyo-ekonomik performansa da yansımaktadır. Bu etkinin takip edilebileceği göstergelerden en önemlisi yaşlı bağımlılık oranıdır. Nitekim yaşlı bağımlılık oranındaki artışlara paralel olarak emekli aylıkları ve sağlık hizmetlerini finanse etme konusu ülke üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Zira Çin yaşlı bağımlılık oranları istikrarlı bir yükseliş eğilimi göstermekte olup (Grafik.2), 2017 yılında bu oran %17 olarak ölçülmüştür (IndexMundi, 2021a). Bununla birlikte, yaşlı nüfusa yönelik özel yaklaşımlar sosyal politika pratiklerinde de izlenebilmektedir. Bu noktada referans olarak sunulabilecek yaşlı nüfusun bakım ve sosyal desteğine yönelik anayasa ve kanunlarla desteklenen (The Constitution law of People's Republic of China, 1982, Md.:49; Marriage Law, 2001, Md.:30; Elderly Law, 1996, Md.:3-20-27-41) birçok uygulama bulunmaktadır. Toplum hizmet merkezleri ve sosyal yardım kurumlarınca gerçekleştirilen faaliyetler bu uygulamalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin 2020 yılı itibariyle ülkede 38 bini yaşlı, 735'i çocuk bakım kuruluşu olmak üzere 40 bin civarında sosyal yardım kurumu bulunmakta ve bu kurumlar ihtiyaç sahiplerine bakım ve barınma hizmeti sağlamaktadır. Bahse konu hizmetlerden yararlananların sayısı 8.238 milyonu yaşlı, 98 bini çocuk olmak üzere toplamda 8.509 milyondur. Ayrıca huzurevi yatak sayısı, 1.000 yaşlıya 26 yatak düşecek düzeydedir. Yaşlı nüfusunda dahil olduğu dezavantajlı gruplara yönelik başka bir sosyal politika uygulaması ise toplum hizmet merkezi uygulamasıdır. 2020 yılı itibariyle Çin'de 29 bin toplum hizmeti merkezi ile 393 bin toplum hizmet istasyonu bulunmaktadır. (National Bureau of Statistics of China, 2021a).

Grafik 2. 65 Yaş Üstü Yaşlı Bağımlılık Oranı (1960-2019)

Kaynak: The World Bank, 2021.

Yaşlılar açısından sosyal politika uygulamalarının bir diğer önemli bileşeni sosyal güvenlik sistemidir (Elderly Law, 1996, Md.:3-20-21). Çin sosyal güvenlik sistemi 5 zorunlu sigorta planı (emeklilik fonu, sağlık sigortası, endüstriyel yaralanma sigortası, işsizlik sigortası ve annelik sigortası) ile sadece Çin vatandaşlarının yararlandığı bir konut fonundan oluşmaktadır. Fakat sosyal güvenlik kanunu, merkezi otorite tarafından yasalaştırılmış olmasına rağmen, yerel otoritelerin sosyal güvenlik sisteminin idaresinde önemli bir role sahip olması ve her bir sigorta uygulamasında çalışan ve işveren katkı oranlarının belirlenmesi sürecinde takdir hakkına sahip olmasından dolayı ülke içerisinde -çok büyük sapmalar bulunmasa da- farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır (Yun, 2014:111-112). Örneğin yaşlılıkta önemli bir gelir güvenliği uygulaması olan emeklilik sistemi sadece kentsel alanlarda çalışan işçi ve memurları kapsayan iki kurumsal mekanizma şeklinde uzun yıllar varlığını korumuştur. Fakat 2009 yılında başlayan ve 2011, 2014 ve 2015 yıllarında devam eden bir dizi reform ile emeklilik sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda sosyal sigorta programına katılmayan kırsal ve kentsel nüfusa yönelik olarak (Elderly Law, 1996, Md.:20-22-25) bir emeklilik planı oluşturulmuş; memurlar ile kentsel işçilerin sosyal sigorta programı birleştirilmiştir. Nihayetinde 366 milyon kent sakini temel yaşlılık sigortası kapsamına, 477 milyon kırsal bölge sakini ise yeni tip kırsal yaşlılık sigortasına dahil edilmiş ve ulusal bir kapsam sağlanmıştır (National People's Congress, 2015; ILO, 2017:82). Bununla birlikte fikir vermesi açısından sosyal güvenlik sistemi-sağlık harcamaları arasındaki ilişkiye odaklanıldığında, sağlık harcamalarının sosyal güvenlik sistemi içerisinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Zira 2017 yılındaki sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı %5,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Fakat bu oran küresel düzeyde kıyaslandığında, Çin'in dünya ortalamasının altında bir performans göstermekte olduğu ve 188 ülke arasında 127. sırada yer aldığı görülmektedir (IndexMundi, 2021).

3. Aile Desteğine Yönelik Yasal Uygulamaların Öncü Aşaması: Komünist Parti İktidarı ve Evlilik Yasaları

Komünist Partinin 1949 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'ne göre modellenmeye çalışılan bir refah devleti sistemi kurulmuştur (Hasmath ve Macdonald, 2017:2). Yeni sistem içerisinde bireyin devlete olan sadakati güçlendirilmeye ve sosyo-ekonomik tüm alanlarda bu anlayışın yerleştirilmesine çalışılmış, ülke refahı açısından ağır sanayinin geliştirilmesi temel ve öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bu stratejinin doğru işlemesi için ağır sanayide işçilik

maliyetinin düşük tutulması ve işçinin kendisini işine adanması ön koşul haline gelmiştir. Dolayısıyla bu koşullar altında yapılandırılmaya çalışılan refah devleti anlayışı aynı zamanda sanayinin desteklenmesine yönelik işgücü ihtiyacının karşılanmasına da yardımcı olmuştur (Li, 2012:1). Komünist Parti'nin devlet yönetimine yönelik bir diğer önemli yaklaşımı millileştirme ve kolektivizasyon uygulamalarıyla ortaya çıkmıştır. Toplumsal organizasyon sürecinde şehirlerdeki aile işletmeleri devletleştirilmeye (millileştirme), köylerdeki aile çiftlikleri de kolektifleştirilmeye başlanmıştır. Bu yapılanma sürecine şehirlerde devlet hizmeti sunan işçilere yönelik refah devleti uygulamaları eşlik etmiş; emeklilik, barınma, emeklilik sonrası tıbbi bakım gibi konularda istihdama dayalı bir sosyal güvenlik sistemi geliştirilmiştir. Bahse konu sosyal güvenlik sistemiyle özellikle yaşlıların aileden bağımsız şekilde sosyo-ekonomik yaşamlarını devam ettirmeleri hedeflenmiştir. Fakat refah devleti uygulamaları şehir nüfusuyla sınırlı kalmamıştır. Kır nüfusunu oluşturan yoksul ve savunmasız gruplara yardım amacıyla da Komünist Parti tarafından Çin'in en eski sosyal güvenlik programı olan Beş Garanti Sistemi (Five Guarantees System/FGS) geliştirilmiştir. Bu sistem ile ihtiyaç sahiplerine yönelik gıda, giyim, barınma, tıbbi bakım ve cenaze masraflarında yardım sağlayan bir sosyal destek sistemi oluşturulmuş ve sosyal kurumlar güçlendirilmiştir (Leung, 1997:88-89). Bununla birlikte, sosyal hizmet sunumu devlet tarafından tekelleştirildiğinden dolayı, şehir nüfusu devletin ulusal istihdam politikasından yararlanmaya başlamıştır. Örneğin işgücü büroları tarafından bir kez işe atanan işçi yaşam boyu istihdam edilir olmuştur. Fakat sadece şehir merkezlerindeki nüfusun faydalanabildiği, devlet tarafından sunulan sağlık, eğitim ve kültür hizmetlerinin de etkisiyle devlet-birey arasında farklı bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bu bağımlılık, Komünist Partiye özgü istihdam birimi olan "Danwei"lerin çalışma yaşamında etkin olmasıyla birleşince, çalışan inisiyatifi ve özerkliğini sınırlayıcı bir etki ortaya çıkmıştır. Devlet sosyal politika, istihdam ve refahın sağlanmasında diğer aktörleri dışlayıcı ve merkezi bir rol üstlendiğinden sistem zamanla otoriterleşme eğilimine girmiş ve halkın sosyal yaşamının devlet tarafından dikte edildiği, ailenin toplum üzerindeki etkisinin sınırlandırıldığı ve karşılığında bireysel ihtiyaçlar için devlete güvenme dışında bir alternatifin kalmadığı sosyolojik bir yapı ortaya çıkmıştır (Mok, 2005:401-402).

Bununla birlikte gerek yaşlı ve çocukların bakımı ile barınması noktasında ortaya çıkan yetersiz uygulamalardan, gerekse de konut planlamasının ve hareketliliğinin merkezi otoriteye sınırlandırılması ile ülke ekonomik şartlarının kötüleşmeye başlaması gibi sistemden kaynaklanan problemlerden dolayı aileler önemli bir işlev üstlenmeye devam etmiştir. Yaşlılar açısından ailenin konumunu güçlendiren bir diğer uygulama ise ikame sistemi olmuştur. Ebeveynlerin emekli olması durumunda çocuklarının istihdamına imkân tanıyan ikame sistemi (the replacement system) bu süreçte aile birlikteliğini -bağımlılığını- güçlendirmeye devam eden önemli bir unsura dönüşmüştür (Whyte, 1995:1008). Ayrıca 1950 yılında yürürlüğe giren Evlilik Yasası da ailenin toplumsal gücünü pekiştiren önemli katkılar yapmış ve yaşlı bireylerin aileler tarafından desteklenmesi yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir (Diamant, 2000:193). Dolayısıyla söz konusu yasayla yaşlıların, yetişkin bir çocuğunun yanında yaşama ve bir dereceye kadar da ekonomik güvenceye sahip olmasına çalışılmıştır (Li, 2001).

Fakat yıllar içerisinde Komün sistemi zayıflamaya başlamıştır. Bu gelişme toplumsal pek çok ihtiyaca yönelik soru işaretlerini arttırırken, örneğin bu sistemin beslediği ve özellikle yaşlılar açısından önemli bir garanti olarak görülen ve Çin'in en eski sosyal güvenlik programı olan Beş Garanti Sisteminin sürdürülebilirliğini de etkilemiştir (Zhang ve Goza, 2005). Bu ve benzeri negatif düzeyde ortaya çıkan toplumsal ve sosyo-ekonomik olguları aşacak temel çözüm ise piyasa merkezli anlayışta görülmüştür. Zira 1970'lerin sonundan itibaren Çin toplumsal bir reform dönemine girmiş, merkezi otoritenin kontrolündeki planlı ekonomi anlayışı terk edilerek piyasa merkezli bir ekonomik büyüme modeline geçilmiştir. Bu modelin sürdürülebilirliği açısından ise nüfus önemli bir faktör olarak değerlendirilmiş ve nüfus artış hızını yavaşlatmak üzere tek çocuk politikası benimsenmiştir. Süreçle birlikte aile üyelerinin kentsel istihdam için kırsal alanları terk etmeleri, geleneksel geniş aile tipinin çözülmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi nedenler

yaşlılara yönelik geleneksel aile destek sisteminin oldukça zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim ailenin yaşlanan ebeveynlerini destekleme kapasitesi gerilerken, yaşlı bakımı ve gözetimi önemli bir probleme dönüşmüştür (Dai, 2019:4-5). Ancak yaşlıların asli sorumluluğu ailede kalmaya devam etmiş ve 1996 yılında çıkarılan Yaşlıların Haklarının ve Çıkarlarının Korunması Hakkında Kanun² (Aile Sorumluluğu Yasası), yaşlıların bakım ve gözetimi konusunda öncelikle ailelerine bağımlı olmalarını sağlamıştır (Elderly Law, 1996, Md.:1).

4. Aile Desteğine Yönelik Yasal Uygulamalardaki Mevcut Durum

Yaşlılara yönelik aile sorumluluğu (Xiào/Filial Piety), Çin kadim kültüründe varlığını sürdürmüş olup, ülke sosyal politikasının geleneksel formları arasında gösterilebilir. Nitekim saygı temelli aile sorumluluğu Çin’li filozof Konfüçyüs’ün (Classic of Filial Piety) çalışmasında dahi ifade edilmiştir. Fakat toplum açısından oldukça önemli bir noktada kurgulanan ve bir tür manevi dayanışma yöntemi olan bu modelin zamanla çözülmeye başlaması üzerine (Dong, 2016:1429), yasal mevzuatla tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bu düşünce doğrultusunda 1950 yılında yürürlüğe giren ve bir önceki bölümde bahsedilen Evlilik Yasası ailelere sorumluluk yüklemiş ve bu yaklaşım 1980 ve 2001 tarihli Evlilik Yasalarında (Marriage Law) da tekrarlanmıştır (National People's Congress, 1980; National People's Congress, 2001). Aynı şekilde yaşlı bakımı konusunda aile sorumluluğunu şekillendiren en önemli hukuki metin 1996 yılında yayımlanan Yaşlıların Hak ve Menfaatlerinin Korunmasına yönelik Aile Sorumluluğu Yasasıdır (Elderly Law)³.

1996 Yılında çıkartılan Yaşlıların Hak ve Menfaatlerinin Korunmasına yönelik Aile Sorumluluğu yasası, yaşlıların bakım ve sorumluluğunun esas olarak aile sorumluluğu (destekçi) felsefesi üzerine kurgulandığı bir belgedir (Elderly Law, 1996, Md.:10). Yasa çerçevesinde yaşlı birey, 60 yaş ve üstü nüfus şeklinde tanımlanmakta (Md.:2), yaşlılara ayrımcılık yapmak, hakaret etmek, kötü muamele etmek veya terk etmek yasaklanmaktadır (Md.:4). Aile sorumluluğu, yaşlı destekçisi (yaşlıların oğulları ve kızları ile koşullara göre yaşlılara bakma yükümlü diğer kişiler) şeklinde teknik bir tabirle tanımlanmakta (Md.:11) ve bu kesim yaşlıların bakımını üstlenmek ve özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilmektedir (Md.:12-13). Destekçiler, yaşlıların zamanında tedavi ve bakım görmelerini sağlayacak ve maddi güçlük çeken yaşlıların tıbbi masraflarını karşılamakla yükümlüdürler (Md.:15). Yasadaki diğer bir ilginç yaklaşım mahalle ve köy komitesi uygulamasıdır. Bu komiteler yaşlıların taleplerini resmi makamlara iletmek, yasal hak ve menfaatlerini korumak ve onlara hizmet etmek üzere kurulmuştur (Md.:6-45). Fakat söz konusu yasanın bütünü dikkate alındığında, sorumluluk sadece aile ile sınırlandırılmıştır şeklinde bir yorum getirmek yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Aile sorumluluğu her ne kadar bakım ve gözetim çerçevesinde tanımlanmış olsa da yasanın bütünü dikkate alındığında manevi sorumluluk düşüncesinin daha yoğun olduğu düşünülmektedir. Nitekim devlet yaşlıların bakım ve desteği konusunda ihtiyaç duyulan sigorta uygulamalarının hayata geçirilmesini yasa çerçevesinde ilke olarak üstlenmiştir (Md.:3). Ayrıca mahalle ve köy komiteleri de sürecin önemli bir parçası olarak görülmüş, toplumun tamamına yaşlıların manevi bütünlüğünün korunması ve geliştirilmesi yönünde ödevler yüklenmiştir (Md.:5-6).

Söz konusu yasada yıllar içerisinde gerçekleşen değişimin izlerine bakıldığında, yaşlılara yönelik aile temelli ilkelerin genel çerçevesiyle korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fakat ilgili yasanın bazı maddelerinde hak ve sorumlulukların yeniden tanımlandığı görülmektedir. Örneğin 1996 yılındaki yasada Devletin yaşlılara yönelik sorumlulukları tanımlanırken “Devlet” (Elderly Law, 1996, Md.:3) yaklaşımının, 2018 yılındaki yasada “Devlet ve toplum” şeklinde biraz daha ayrıntılı tanımlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Elderly Law, 2012, 2015, 2018, Md.:3-4). Bir

²Bu yasa Çin kadim kültüründeki Konfüçyüsçü yaklaşımında etkisiyle Evlada Dindarlık/Filial Piety yasası olarak bilinmektedir.

³Fakat bu yasa içeriğinde büyük değişiklikler olmamakla birlikte, Çin Ulusal Halk Kongresi Daimî Komitesi'nin aldığı kararlar doğrultusunda birincisi 28 Aralık 2012 tarihinde, ikincisi 24 Nisan 2015 tarihinde ve sonuncusu 29 Aralık 2018 tarihinde olmak üzere 3 kez değişikliğe uğramıştır.

diğer farklılık, 1996 tarihli yasada yer verilmeyen ve daha sonraki yasalarda kurulması öngörülen fon mekanizmasıyla ortaya çıkmıştır (Elderly Law, 2012, 2015, 2018, Md.:6). Bununla birlikte yaşlıların hastalık durumunda bakım ve gözetiminden sorumlu yaşlı destekçilerinin pozisyonu tanımlanırken, 1996 yılındaki yasada “hastalıktan muzdarip yaşlıların tıbbi masraflarını ödeyecek ve onlara bakım hizmeti vereceklerdir” şeklinde biraz katı ifadeler yer verilmiştir (Elderly Law, 1996; Md.:12). Müteakip yasalarda ise yaşlı destekçilerinin pozisyonu “yaşlıların zamanında tedavi ve bakım görmelerini sağlayacak ve maddi güçlük çeken yaşlıların tıbbi masraflarını karşılamakla yükümlüdürler” şeklinde daha yumuşak bir dil tercih edilmiştir (Elderly Law, 2012, 2015, 2018, Md.:15).

5. Aile Desteği Uygulamasına Dair Güncel Tartışmalar

Çin geleneksel toplum yapısı, yasalar ve sosyal politika anlayışında, yaşlı bireylerin bakım ve gözetimi ailenin temel sorumlulukları arasında kabul edilmektedir (Marriage Law, Md.:30; Elderly Law, 1996, Md.:10). Aileler küçülürken ve daha fazla sayıda evli çocuk ebeveynlerinden ayrı yaşamaya başlamış olsalar dahi aile arasındaki yakın ilişki canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Örneğin evli çocuklarından ayrı yaşamayı tercih eden yaşlılar, her şeye rağmen çocuklarının yakınında yaşamaya çalışmakta, eşleri öldüğünde veya sağlıkları bozulduğundaysa çocuklarıyla yaşamaya devam etmektedirler. Üstelik bu destek sadece aile üyeleriyle sınırlı kalmamakta, bir akrabalık ilişkisi içinde olan ancak ayrı hanelerde bağımsız olarak yaşayan ve birkaç ailenin oluşturduğu sosyal ilişki modeli olan aile ağlarıyla da desteklenmektedir. Zira aile ağı, önemli bir karşılıklı yardımlaşma ve etkileşim kaynağını oluşturmaktadır. Ağa bağlı üyeler, aile eksenli etkileşime katkıda bulunmakta (ziyaretler, yemek paylaşımı, hediye ve para alışverişi, manevi destek, hasta ve çocuklara bakmak gibi) ve ihtiyaç halinde ev işlerine yardım etmektedirler (Leung, 1997:94).

Ailelerin yaşlı bakımı ve sorumluluğu konusunda yapılan çalışmalar, ailelerin bakım sürecindeki rolüne dair birtakım özellikler ortaya koymuştur. Örneğin şehir merkezinde yaşayan erkek yaşlılar bakıcı olarak eşlerine daha bağımsızken, kırsal alanda yaşayan yaşlılar ise şehirdekilere göre çocuklarına daha fazla güvenmektedirler (Leung, 1997:95). Bununla birlikte, bu yaklaşımın sürdürülebilirliği demografik gelişmelerle değişmeye başlamış; 1987 yılında 60 yaş üstü yaşlıların %82,2'si çocuklarıyla birlikte yaşarken, 1990 yılında bu oran %70'e gerilemiş (Leung, 1997:94), günümüzde ise 60 yaş üstündekilerin neredeyse yarısı çocuklarından ayrı yaşar olmuştur (Serrano ve diğ., 2017:789).

Artan sayıda yaşlının ayrı yaşamaya başlaması ve aile sorumluluğunun yetersiz kaldığı noktada daha özel ve kurumsal bir yaklaşım olan bakım evi seçeneği de devreye girmiştir. Bu konudaki tespitlere bakıldığında, yaşlıların yaklaşık %60'ının, çocukları bakım sağlayamadığında veya onlara yük olmak istemediklerinde kurumsal bakım aradığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda şehirde yaşayan yaşlıların %49'unun günlük bakım ve yardıma ihtiyaç duyduğu, %25'inin ise ev içi faaliyetlerde yardım edecek yardımcıya ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, kentsel alandaki kurumsal evde bakım hizmetlerinin yaşlıların sadece %16'sının ihtiyacını karşıladığı ifade edilmektedir (WHO, 2015:32).

Günümüzde geline nokta, aile destekli sistemin çözülmeye başlamasıyla birlikte yasal cezalandırma politikaları devreye girmiştir. Örneğin Çin'in en büyük şehri olan ve her 3 kişiden 1'inin 60 yaşın üzerinde olduğu Şangay bu politikayı benimseyen şehirler arasındadır (Shanghai Municipal People's Congress, 1998). Yasa çerçevesinde yaşlıları koruma ve bakımı konusunda yetersiz görülen çocuklara yaptırım yoluna gidilmektedir. Bu kapsamda yaşlı ebeveynlerine karşı sorumluluğunu ihlal edenlerin isimlerinin kamuoyu ile paylaşılmasına karar verilmiş ve bireysel banka kredilerine ulaşmalarını kısıtlamak üzere “kara liste” uygulaması prensip olarak benimsenmiştir. Bu sayede birey isminin ifşa edilmesiyle hem manevi olarak cezalandırılmış hem de banka hesabı açmaktan, ev satın almaktan, iş kurmaktan kısıtlanmış olmaktadır (Dong, 2016:1429).

Sonuç ve Değerlendirme

Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) yasaları, Çin gibi oldukça kalabalık nüfusa sahip bir ülkede devletin kurumsal olarak yetersiz kaldığı alanlarda tamamlayıcı ve aynı zamanda sosyal gerilimleri dengeleyici olmak üzere 2 temel görevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla bu sistem sosyal politika uygulamalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bahse konu yasalar, yetişkin çocukların kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan ebeveynlerini geniş ölçüde manevi, yeterli miktarda ise maddi olarak desteklemeleri için yasal bir görev anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yasa, yetişkin çocukların yaşlanan ebeveynlerine ne ölçüde bakması gerektiğine dair karşılıklılık ve ihtiyaç olmak üzere 2 prensibi de içeriğinde barındırmaktadır. Karşılıklılık prensibi, ebeveynlerin çocuklarını yetişkinliğe kadar desteklemek için yaptıkları fedakarlıkların telafi edilmesi gerektiğine dair yaygın inanca dayanmaktadır. İhtiyaç prensibi ise yaşlının daha teknik çerçevede değerlendirilmesine dayanmakta ve devlet tarafından da desteklenmeyi gerektirecek kadar fakirlik koşulu dikkate alınmaktadır.

Kökenlerini kadim kültürden alan bu tür yasalar, sosyo-demografik değişimle ilişkili tüm sorunları çözebilecek kapasitede olmasa da kaynakları sınırlı ve nüfusu kalabalık ülkelerde yaşlıların sosyal ilişkilerini sürdüreceği ve evde bakımı gerektiren temel sağlık uygulamalarına yardımcı olacak bir sistem yaratmıştır. Fakat söz konusu yasalar sorumluluk anlayışını sadece aile ile sınırlandırmamıştır. Sosyal destek noktasında köy ve mahalle komiteleri ile sosyo-ekonomik yardımlarda devlet bu sistemin tamamlayıcı unsurları arasında yer almaktadır. Bu sistem ayrıca devlet-vatandaş arasında önemli bir denge unsuru olarak da görülmektedir.

Mevzuat da ebeveynlerine bakmayan çocuklara her ne kadar çok net cezalar öngörülmesine de yaşlıların sağlık ve sosyal ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiğine dair yasal bir teşvik söz konusudur. Fakat ebeveynler bakım konusunun veya yasal menfaatlerinin ihlal edildiğini düşündüklerinde mahkemelere başvuru hakkına sahip olmaktadır. Örneğin bu kapsamda 2017 yılında 8.647 dava açılmıştır. Bununla birlikte Şangay örneğinde olduğu gibi yöntem olarak manevi cezalandırmalarda uygulanabilmektedir.

Küresel bir fenomene dönüşen nüfusun yaşlanması sorunundan Çin’de nasibini almıştır. Bu sorunu aşmak için merkezi otorite 1979-2015 yılları arasında uygulanan tek çocuk politikasından vazgeçmiştir. Fakat bu süreçte nüfusun daha da yaşlanmasıyla birlikte, yaşlı nüfusun ülkenin uzun vadeli dengeli gelişimi üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Özellikle de yaşlıların ve yoksulların kendi başının çaresine bakmasına neden olan refah sistemindeki ciddi gerilemeler literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bununla birlikte aile yapısındaki dönüşümler, nüfus artış hızının düşmesi, nüfusun yaşlanması, yaşam süresinin uzaması ve sosyo-ekonomik koşulların farklılaşması yaşlıların aile içerisindeki konumunu değiştirirken; klasik aile yapısı içerisinde sürdürülmeye çalışılan yaşlı bakımı ve gözetimi konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu etkinin izleri tek başına yaşamaya başlayan ebeveyn oranlarında da izlenebilmektedir. Günümüzde yaşlı nüfusun neredeyse yarısı çocuklarından ayrı yaşamaya başlamıştır. Bu gelişme yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamalarının daha da güçlendirilmesi gerektiği yönünde özel bir anlam ifade etmektedir.

Kaynakça

- Altan, Ö., Z. (2007). Sosyal Politika. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1744, 1. Baskı, Haziran.
- Altan, Ö., Z. ve Şişman, Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. Kamu-İş, 7 (2).
- Çubuk, A. (1986). Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No: 18.
- Dai, W. (2019). V-Shaped Responsibility of China’s Social Welfare for the Elderly: Based on Analyzing Historical Evolution and Future Sustainability. Sustainability, 11 (8).
- Diamant, N., J. (2000). Re-Examining the Impact of the 1950 Marriage Law: State Improvisation, Local Initiative and Rural Family Change. The China Quarterly, No. 161.

- Dong, X. (2016). Elder Rights in China. *JAMA Internal Medicine*, 176 (10).
- Eraslan, A., İnaneri-Sakarya, F., Çubukçuoğlu, H, Ögat, B., Sevil, H., S., İnce, İ., Seydibeyoğlu, T., Tunacan, J., Eroğlu, K., Hablemitoğlu, Ş., Gönen, E. ve Şen, Ş. (1995). Yaşlılık ve Sosyal Hizmetler Grup Raporu. 2000’li yıllara Doğru Sosyal Devleti Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi, 4. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, Sayı: 1.
- Hasmath, R. ve Macdonald, A. (2017). Beyond Special Privileges: The Discretionary Treatment of Ethnic Minorities in China’s Welfare System. *Journal of Social Policy*, 47 (2).
- ILO. (2017). World Social Protection Report 2017–19 Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goals. International Labour Office, Geneva: ILO, First Published.
- IndexMundi. (2021). China Health Expenditures and Country Comparasion. https://www.indexmundi.com/china/health_expenditures.html (Erişim Tarihi: 08.04.2021).
- IndexMundi. (2021a). China Dependency Ratios. https://www.indexmundi.com/china/dependency_ratios.html (Erişim Tarihi: 08.04.2021).
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). Sosyal Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Yenileştirilmiş 3. Baskı.
- Leung, J., C., B. (1997). Family Support for the Elderly in China: Issues and Challenge. *Journal of Aging & Social Policy*, 9 (3).
- Li, K., W. (2001). The Two Decades of Chinese Economic Reform Compared (2001). *China and World Economy*, No. 2.
- Li, B. (2012). Welfare State Changes in China since 1949. *The Routledge Handbook of the Welfare State*, Edition: 1, Chapter: 22, https://www.researchgate.net/publication/264432757_Welfare_State_Changes_in_China_since_1949 (Erişim Tarihi: 19.04.2021).
- Mok, K., H. (2005). *Governing through Governance: Changing Social Policy Paradigms in Post-Mao China*. Asian Development Bank.
- National Bureau of Statistics of China. (2004). *Women and Men in China Facts and Figures 2004*. Department of Population, Social, Science and Technology, National Bureau of Statistics, August.
- National Bureau of Statistics of China. (2021). Main Data of the Seventh National Population Census. http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202105/t20210510_1817185.html (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- National Bureau of Statistics of China. (2021a). Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2020 National Economic and Social Development. http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202102/t20210228_1814177.html (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- National Bureau of Statistics of China. (2021b). Households' Income and Consumption Expenditure in 2020. http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202101/t20210119_1812523.html (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- National People's Congress. (1980). Marriage Law of the People's Republic of China [Expired]. Order No.9 of the Chairman of the Standing Committee of the National People's Congress. <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?id=301e4a5a3f0ca573bdfb&lib=law> (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- National People's Congress. (2001). Marriage Law of the People's Republic of China (2001 Amendment). Decision of the Standing Committee of the National People's Congress. <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?id=7c48c78383e78b79bdfb&lib=law> (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- National People's Congress. (2015). Resolution of the Third Session of the 12th National People's Congress on the Report on the Implementation of the 2014 Plan for National Economic and Social Development and on the 2015 Draft Plan for National Economic and Social Development. Approved at the Third

- Session of the 12th National People's Congress on 15 March, 2015. <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?id=dd73c3c166f770b1bdfb&lib=law&SearchKeyword=&SearchKeyword=> (Erişim Tarihi: 19.04.2021).
- National People's Congress (Elderly Law). (2012). Law of the People's Republic of China on the Protection of the Rights and Interests of the Elderly (2012 Revision). Order No. 72 of the President of the People's Republic of China.
- National People's Congress (Elderly Law). (20015). Law of the People's Republic of China on the Protection of the Rights and Interests of the Elderly (2015 Amendment). Order No. 24 of the President of the People's Republic of China.
- National People's Congress (Elderly Law). (2018). Law of the People's Republic of China on the Protection of the Rights and Interests of the Elderly (2018 Amendment). Order No. 24 of the President of the People's Republic of China.
- Shanghai Municipal People's Congress. (1998). Regulations of Shanghai Municipality on the Protection of Rights and Interests of the Aged People. Adopted at the 4th Session of the Standing Committee of the 11th Shanghai Municipal People's Congress on August 18, 1998.
- Serrano, R., Saltman, R. ve Ming, J., Y. (2017). Laws on Filial Support in Four Asian Countries. *Bull World Health Organ*, 95.
- Standing Committee of the Eighth National People's Congress of the People's Republic of China (Elderly Law). (1996). The Law of the People's Republic of China on Protection of the Rights and Interests of the Elderly. Adopted at the 21st Meeting of the Standing Committee of the Eight National People's Congress on August 29, 1996, promulgated by Order No. 73 of the President of the People's Republic of China on August 29, 1996, and effective as of October 1, 1996.
- Taşçı, F. (2018). *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama*. İstanbul: Kaknüs Yayınları: 849, 1. Basım.
- The Constitution law of People's Republic of China. (1982). Adopted at the Fifth Session of the Fifth National People's Congress and promulgated for implementation by the Announcement of the National People's Congress on December 4, 1982.
- The World Bank. (2021). Population Ages 65 and Above, Total – China. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO?end=2019&locations=CN&start=1960&view=chart> (Erişim Tarihi: 11.04.2021).
- UN. (2021). Life Expectancy at Birth, Females (Years). <https://data.un.org/Data.aspx?d=PopDiv&f=variableID%3A67> (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- WHO. (2015). *China Country Assessment Report on Ageing And Health*. Switzerland: World Health Organization.
- Whyte, M., K. (1995). The Social Roots of China's Economic Development. *The China Quarterly*, 144.
- Wordlometers. (2021). China Demographics. <https://www.worldometers.info/demographics/china-demographics/> (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- Yun, Z. (2014). China's Social Security: Development and Prospects Based on Research Methods of Social Systems. *International Journal of Business and Social Science*, 5-7 (1).
- Zhang, Y. Ve Goza, F., W. (2006). Who Will Care for The Elderly in China? A Review of the Problems Caused by China's One-Child Policy and Their Potential Solutions. *Journal of Aging Studies*, 20.